

PROBLEMA SĂRĂCIEI ÎN COMUNITĂȚILE URBANE ȘI RURALE DIN ROMÂNIA

ELISA PARASCHIV*

ABSTRACT

THE ISSUE OF POVERTY IN THE URBAN AND RURAL COMMUNITIES IN ROMANIA

The main objective of this work is to answer questions which are relevant for the process of preparing anti-poverty strategies.

The major discrepancy between the rural and urban environment with respect to the aspects mentioned above is one of the main conclusions. However, the residence environment usually represents only one of the dimensions or one of the influential factors of poverty in Romania, without any systematic study of the differences/resemblances between urban and rural poverty. In this respect, the study represents a complementary study for the previous analyses, a synthesis of the existent knowledge of resemblances between urban poverty and rural poverty and, implicitly, of the adequate political instruments for combating each of these aspects.

According to the arguments presented by the author, in Romania, poverty is territorially concentrated, at the level of both the communities and the households, from the perspective of consumerism, and rural poverty is the key issue of poverty in Romania.

Key words: consumer poverty, multidimensional poverty, new poverty, material deprivation.

1. SĂRĂCIE URBANĂ ȘI SĂRĂCIE RURALĂ

Problema sărăciei a devenit una dintre cele mai atent analizate de literatura de specialitate în România. Studiile asupra sărăciei au cunoscut o amploare deosebită, în special după 1995. Aceste studii pun în evidență dinamica, dimensiunea, profunzimea, profilul sărăciei, precum și factorii structurali, individuali sau

* Address correspondence to Elisa Paraschiv: Str. Poarta Luncii nr. 1, Bolintin Vale, jud. Giurgiu; e-mail: yssa_ly@yahoo.com

regionali ai acesteia (spre exemplu, CASPIS, 2004, Banca Mondială, 2003, Chircă și Teșliuc, 1999, PNUD, 1998, 1999, Sandu, 1998, 1999, 2000, 2003, Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004, Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001, Zamfir, 1995, 2001).

Discrepanța majoră dintre mediul rural și mediul urban, cu privire la majoritatea aspectelor menționate, constituie una dintre concluziile principale, accentuată de cele mai multe studii. Totuși, mediul de rezidență reprezintă de obicei doar una dintre multele dimensiuni sau doar unul dintre factorii influenți ai sărăciei din România, fără să existe vreun studiu sistematic al diferențelor/asemănarilor dintre sărăcia urbană și sărăcia rurală. În acest sens, lucrarea de față reprezintă un studiu complementar analizelor precedente, o sinteză a cunoașterii existente, privind asemănările și diferențele între sărăcia urbană și sărăcia rurală, și, implicit, a instrumentelor politice adecvate pentru combaterea fiecăreia dintre acestea.

Obiectivul principal al proiectului inițiat de noi, *Sărăcie urbană, sărăcie rurală*, este să răspundă unor întrebări relevante în procesul de elaborare a strategiilor locale anti-sărăcie. Conform termenilor de referință, principalele întrebări ale cercetării sunt:

1. Care sunt principalele tipuri, dimensiuni și factori ai sărăciei urbane, respectiv rurale?
2. Există o tendință de concentrare teritorială a sărăciei? Care sunt mecanismele de formare a zonelor deprivat și segregate teritorial?
3. Care sunt strategiile instituționale dezvoltate la nivel local ca răspuns la problema sărăciei și a zonelor deprivat? Există programe sociale locale care se adresează fiecărui tip de sărăcie sau se constată o discriminare în accesul la resursele colective?

În consecință, acest studiu este structurat în trei capitole, fiecare centrat pe una dintre cele trei întrebări. Abordarea este una de tip comparativ, din perspectiva dihotomiei urban-rural.

2. TIPURI, DIMENSIUNI ȘI FACTORI AI SĂRĂCIEI URBALE ȘI RURALE

2.1. DIMENSIUNEA ȘI DINAMICA SĂRĂCIEI DE CONSUM

Sărăcia de consum, adică sărăcia estimată în funcție de consumul gospodăriilor, este mult mai extinsă în mediul rural, prin comparație cu mediul urban. În anul 2005, din cele 6,3 milioane de persoane sărace din România, doar în jur de o treime (2,1 milioane de persoane) locuiau în orașe și municipii, în timp ce aproape 4,2 milioane persoane proveneau din mediul rural (vezi Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Sărăcia de consum pe medii de rezidență, 2005

	Sărăcie alimentară	Sărăcie extremă	Sărăcie totală
Prag de sărăcie BM (ROL)	872.005	1.060.658	1.535.370
NAȚIONAL			
Număr persoane sărace	1 210 724	2 366 110	6 265 186
Pondere persoane sărace în total populație	5,6%	10,9%	28,9%
Deficit mediu de consum	0,0114	0,0239	0,0759
URBAN			
Număr persoane sărace	317 210	634 117	2 080 042
Pondere persoane sărace în total populație	2,7%	5,4%	17,6%
Deficit mediu de consum	0,0059	0,0119	0,0417
RURAL			
Număr persoane sărace	893 514	1 731 992	4 185 144
Pondere persoane sărace în total populație	9,1%	17,5%	42,4%
Deficit mediu de consum	0,0179	0,0383	0,1167

Sursa: *România: Evaluarea sărăciei*, Banca Mondială, 2006.

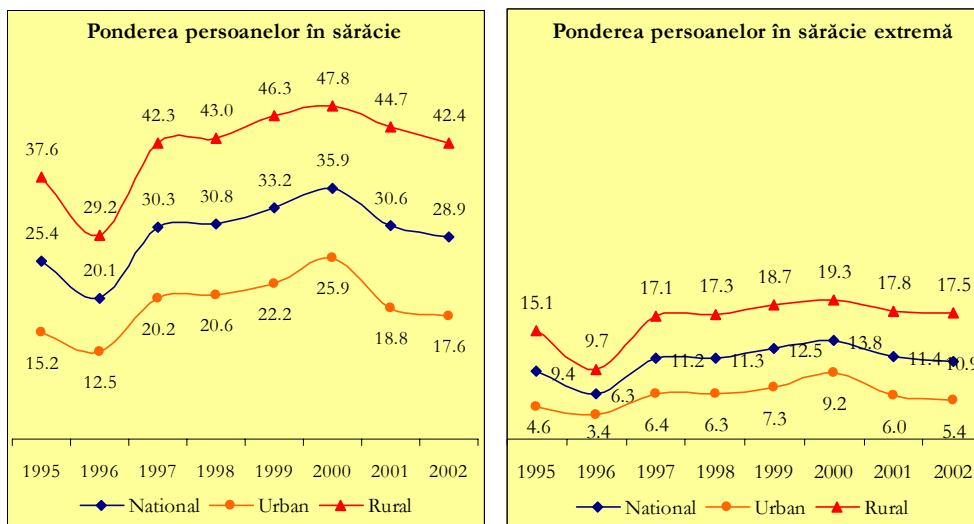
Notă: Funcția de bunăstare a gospodăriei se bazează pe cheltuielile totale de consum pe adult echivalent. Populația, conform Recensământului Populației și Locuințelor, martie 2005. Praguri de sărăcie, în prețuri, decembrie 2005.

Sărăcia de consum este mai profundă în mediul rural decât în mediul urban. Cu alte cuvinte, distanța între pragul de sărăcie (fie acesta alimentar, de sărăcie extremă sau de sărăcie totală) și consumul mediu al gospodăriilor sărace este aproximativ de trei ori mai mare în mediul rural față de mediul urban.

Evoluția sărăciei din România a fost invers proporțională cu evoluția generală a economiei. Astfel, creșterea economică începând cu 2000 a determinat o scădere semnificativă a numărului și ponderii persoanelor aflate în sărăcie totală, de la 36% la 29% din populația totală. În schimb, ratele sărăciei extreme și sărăciei alimentare au înregistrat scăderi mult mai moderate (de la 14% la 11%, respectiv de la 7% la 6%). Aceste tendințe s-au manifestat atât la nivel național, cât și la nivelul celor două medii de rezidență (Figura nr. 1).

Figura nr. 1

Dinamica sărăciei totale și a sărăciei extreme, pe medii de rezidență 1995–2002

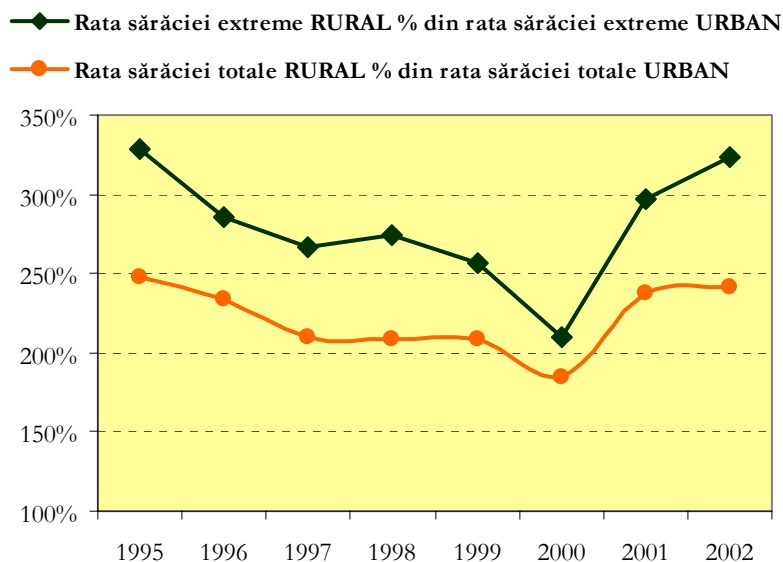

Sursa: România: Evaluarea sărăciei, Banca Mondială, 2003.

Studiile cele mai recente (BM, 2003 și CASE și BM, 2004) pun în relație creșterea economică și evoluția sărăciei din România și scot în evidență existența a două subperioade distincte:

- 1996–1999, perioadă de declin economic accentuat, caracterizată de diminuarea considerabilă a consumului la nivelul întregii populații, dar ...
 - populația rurală a pierdut mai puțin decât populația urbană;
 - salariații au suferit mai puțin decât lucrătorii pe cont propriu;
 - gospodăriile cu situație medie sau bună și-au redus consumul mai mult decât cele mai sărace 40% gospodării.
- 2000–2002, perioadă de creștere economică constantă, caracterizată prin creșterea consumului la nivelul întregii populații, dar ...
 - populația rurală a câștigat mai puțin decât populația urbană;
 - salariații și lucrătorii pe cont propriu în sectoare neagricole au câștigat mai mult decât lucrătorii în agricultură (țărani); în fapt, creșterea economică a rezultat doar în beneficii nesemnificative pentru șomeri și țărani;
 - gospodăriile cu situație medie sau bună (primele 60% din totalul de gospodării) și-au îmbunătățit consumul în semnificativ mai mare măsură, prin comparație cu cele mai sărace 40% gospodării.

Figura nr. 2

Creșterea economică a determinat scăderea sărăciei, dar a fost acompaniată de creșterea inegalității.

Acest fapt se reflectă și la nivelul relației dintre sărăcia urbană și sărăcia rurală. Trendul convergent, manifestat până în anul 2000, a fost înlocuit de un trend divergent, sărăcia urbană cunoscând o reducere mult mai accentuată decât sărăcia rurală.

Cele cinci caracteristici principale ale sărăciei de consum din România sunt următoarele: 1. este **extinsă** (29% din populație în 2002); 2. este **elastică** la creșterea economică; 3. este **în scădere**, dar inegalitatea socială este în creștere; 4. este **superficială**, pentru că distanța medie între consumul gospodăriilor și pragul de sărăcie este relativ mică și pentru că ponderi importante de populație se află în imediata apropiere a pragului de sărăcie, adică pot „intra” sau „ieși” din sărăcie la variații relativ mici ale veniturilor; 5. este predominant **temporară** și nu permanentă; pentru perioada 1995–1998, doar în jur de 22% din toate persoanele sărace nu au reușit să iasă din sărăcie în anii de creștere economică.

În cheia sărăciei urbane *versus* sărăcia rurală, cele cinci caracteristici ale sărăciei de consum se rescriu astfel:

1. sărăcia rurală este de 2,4–3,4 ori mai mare decât sărăcia urbană;
2. sărăcia rurală este mai rigidă la creșterea economică decât sărăcia urbană, pentru că majoritatea investițiilor și a valorii adăugate sunt concentrate în servicii și industrie, domenii ale economiei sub-dezvoltate în mediul rural;

3. sărăcia rurală, similar sărăciei urbane, este în scădere, dar într-un ritm mult mai lent;
4. sărăcia rurală este de aproximativ trei ori mai profundă decât sărăcia urbană;
5. sărăcia rurală, ca și sărăcia urbană, este predominant temporară, dar ponderea gospodăriilor care nu reușesc să iasă din sărăcie în anii de creștere economică este semnificativ mai mare, dată fiind suprareprezentarea în mediul rural a gospodăriilor de țărani și de lucrători pe cont propriu.

În concluzie, din perspectiva consumului, sărăcia rurală este problema-cheie a sărăciei din România.

2.2. SĂRĂCIE DE CONSUM *VERSUS* SĂRĂCIE MULTIDIMENSIONALĂ

Sărăcia de consum este doar unul din multele tipuri de sărăcii. Deficitul de consum reprezintă doar „biletul de intrare pe ușa sărăciei”. Dincolo de intrare însă, sărăcia se extinde și, cu timpul, pune stăpânire pe toate sferile vieții. Căderea în sărăcie este un proces în cadrul căruia sărăcia de consum reprezintă doar faza inițială.

Un șoc de venit declanșează procesul de reducere a consumului. Dacă șocul este suficient de mare, reducerea consumului este drastică și se transformă în sărăcie de consum. Situația este definită drept criză, iar gospodăria prin mobilizarea resurselor de care dispune (de la economii, la locuință, bunuri și proprietăți, la forța de muncă, calificări și abilități, la rețele sociale și relații sociale utile) dezvoltă strategii de management a crizei și de revenire la situația inițială. Dacă șocul declanșator a fost prea drastic sau dacă gospodăria suferă mai multe tipuri de șocuri care se succed (de exemplu, pierderea locului de muncă și apariția unui copil) și/sau dacă resursele gospodăriei sunt insuficiente, reducerii consumului i se alătură alte fenomene destabilizatoare: bunurile existente își pierd din valoare, frigiderul, televizorul și instalațiile se strică, calificările nu mai sunt căutate pe piață, datoriile la utilitățile publice se cumulează, apar alcoolismul, violența în familie și sentimentul că situația este fără ieșire. Pe principiul „o nenorocire nu vine niciodată singură” gospodăria nu reușește echilibrarea, ci „cade” în sărăcie cu viteză din ce în ce mai mare, prietenii se răresc și îi evită pentru că cer întruna ajutor, respectul celor din jur se reduce, copiii nu mai sunt trimiși la școală „că n-avem cu ce să-i încălțăm” sau sunt trimiși cu schimbul, „că avem un singur schimb de haine”, gospodăria este debransată de la utilități și nu mai are nici căldură, nici apă caldă, nici apă rece și, în caz extrem, este evacuată. După o serie de încercări eșuate, sărăcia se instalează ca stare de fapt în toate sferile vieții. Odată asumată ca dat natural fără scăpare, sărăcia este deja asociată cu marginalizare, cu excludere și și-a creat deja mecanisme de auto-reproducere, de transmitere de la o generație la alta. Prin urmare, dacă sărăcia de consum poate fi „tratată” prin creștere economică, sărăcia multidimensională necesită o abordare

mai complexă, din perspectiva drepturilor fundamentale ale omului, care să articuleze politicile prodezvoltare cu politici dedicate prosărăciei și politici de incluziune socială.

„Noua sărăcie”, după cum este numită în literatura de specialitate, este sărăcia profundă, multidimensională, cronică, care nu „trece de la sine”, odată cu creșterea economică, reprezintă o preocupare atât în țările europene dezvoltate, cât și în Statele Unite ale Americii. Din perspectiva „noii sărăcii”, sărăcia urbană este problema-cheie a sărăciei din România.

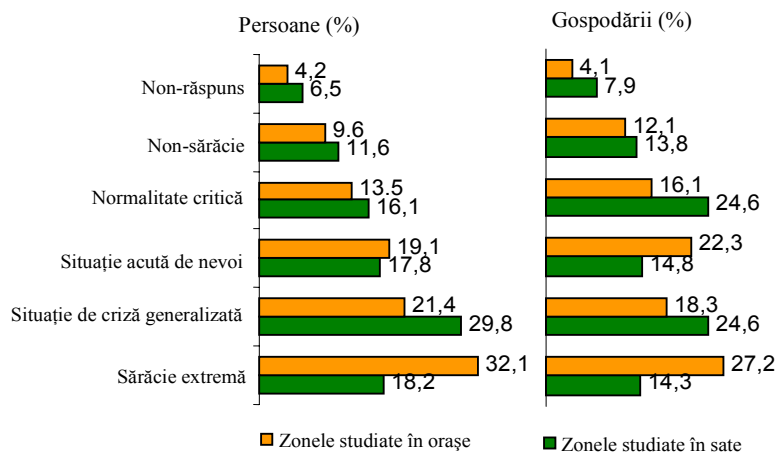
Studiile privind „noua sărăcie” (Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004) arată că, în România, ca și în țările dezvoltate, „noua sărăcie” este asociată cu fragilizarea relațiilor de familie și slăbirea coeziunii sociale, neparticipare și marginalizare socială, „cultura de cartier”, tendințe de etnicizare și de concentrare a săracilor în zone segregate teritorial. Spre deosebire de sărăcia de consum, „noua sărăcie” reprezintă o stare de deprivări multiple, de derivă, care nu poate fi depășită decât prin intervenție din exterior.

Studiul amintit operează pentru cazul României cu conceptul de „sărăcie extremă” definit tridimensional, în funcție de: (a) veniturile și consumul gospodăriei sub pragul național de sărăcie; (b) lipsa securității locuirii, adică gospodăria nu are locuința în proprietate și (c) patrimoniu sărăcăcios, redus la cel mult două bunuri de folosință îndelungată în mediul urban, respectiv un astfel de bun în mediul rural. Pe lângă sărăcia extremă, sunt avute în vedere încă trei tipuri de sărăcie, considerate a modela procesul de cădere în sărăcie, și anume: (a) *situația de normalitate critică*, definită drept insuficiență a venitului, care corespunde sărăciei evaluate în mod obișnuit în studiile pe sărăcie, funcție de consumul sau venitul gospodăriei; (b) *situația acută de criză*, definită ca stare acută de nevoi însă contingentă, care poate fi caracteristică anumitor cicluri de viață, și care presupune lipsa unei locuințe în proprietate; (c) *situația de criză generalizată și neajunsuri multiple*, caracteristică gospodăriilor care au o locuință în proprietate, dar au un patrimoniu extrem de redus, în context național, și au venituri și consum sub pragul de sărăcie.

Sărăcia extremă din România, definită tridimensional, este concentrată la nivelul tinerilor, copiilor și mediului de rezidență urban și este în strânsă relație cu transformările sociale de după 1990, cu fenomenul persoanelor fără locuință, cu schimbările de pe piața muncii (șomaj) și cu forme de dezorganizare socială. Pe de altă parte, în zonele sărace din sate, „noua sărăcie” este doar marginală, problema cheie a mediului rural fiind formele de sărăcie de tip tradițional, specifice comunităților cu grad redus de modernizare, a căror viață economică este dominată de agricultură.

Figura nr. 3

Persoane, respectiv, gospodăriile din zone sărace urbane și rurale pe tipuri de sărăcie

Sursa: Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004, p. 43.

Principalele trăsături ale sărăciei extreme tridimensionale din mediul urban românesc:

Trăsăturile economice

– luptă permanentă pentru supraviețuire, șomaj sau subocupare în economia subterană, salarii foarte scăzute, pentru cei care sunt angajați, copilul ca aducător de venituri în gospodărie, desfășurarea unui număr larg de activități ocazionale, lipsă cronică de bani și absența economiilor, neacoperirea cronică a nevoilor alimentare (mai ales în perioadele când oportunitățile de muncă informală sunt rare) și obiceiul de a cumpăra pe credit cantități foarte reduse de alimente.

Trăsături sociale și psihologice

– concentrarea în cartiere/vecinătăți/microzone aflate predominant în centrul și la periferia orașelor, comportament demografic atipic (familii monoparentale, căsătorii neoficiale, număr mare de copii), supraaglomerarea zonei și a locuinței, lipsa intimității, locuire ilegală în condiții mizere, incidență înaltă a alcoolismului, violența în familie și mică infraționalitate, deficit educațional considerabil (atât la adulți, cât și la tineri și copii), sănătate șubredă și profil psihologic caracterizat de neajutorare învățată.

Dacă sărăcia de consum este concentrată în mediul rural, „noua sărăcie”, asociată cu excluderea socială, este concentrată în mediul urban. Dacă sărăcia de

consum este în descreștere, ca urmare a creșterii economice, „noua sărăcie” este în plin proces de dezvoltare, ca urmare a creșterii inegalității și a slăbirii coeziunii sociale. Dacă sărăcia de consum caracterizează viața a milioane de cetățeni români, „noua sărăcie” este experimentată pentru moment de câteva sute de mii de persoane, majoritar orășeni sărăciți. Dacă sărăcia de consum este predominant temporară, „noua sărăcie” este o stare de lipsuri cumulate, care s-a permanentizat, ce presupune lipsa unei vieți ordonate de rutine, care să confere siguranță și predictibilitate, fiind centrată pe azi și lipsită de perspective. Întregul set de dileme și probleme ce trebuie rezolvate pentru „a trăi de la un salariu la altul”, „de la o pensie la alta”, „de la o recoltă la alta”, în cazul sărăciei extreme, multidimensionale, se restrânge la întrebarea fundamentală „ce punem azi pe masă?”.

Sărăcia de consum este un fenomen care se manifestă (cu dimensiuni variabile, dar trăsături, în mare parte, comune) în toate țările în tranziție, dar nu în țările dezvoltate. Spre deosebire de aceasta, „noua sărăcie” este o realitate atât în țările în tranziție, cât și în țările dezvoltate. Dacă, pentru sărăcia de consum, sunt promovate o serie de soluții, dintre care principala este creșterea economică, pentru sărăcia persistentă, asociată cu excluziunea socială, soluțiile nu sunt încă clare nici în democrațiile avansate. În mod firesc, atât guvernele țărilor în tranziție, cât și organizațiile internaționale s-au centrat pe sărăcia de consum.

În concluzie, în acest studiu, analiza sărăciei rurale și sărăciei urbane se referă la problemele-cheie pentru România: sărăcia de consum din mediul rural și sărăcia extremă, multidimensională, din mediul urban.

	Sărăcia rurală	Sărăcia urbană
Problemă cheie:	Sărăcia de consum	Sărăcia extremă
Tip de sărăcie:	„Tradițională” Predominant temporară	„Nouă” Persistentă
Dimensiune:	Extinsă, în scădere	Relativ redusă, în creștere
Profunzime:	Superficială, dar mai profundă decât sărăcia de consum din mediul urban	Profundă, sărăcie alimentară combinată cu insecuritatea locuinței și excluziune socială
Asociată cu:	Satul, țăranul, problema agriculturii	Zone sărace din orașe, orășeanul sărăcit, restructurarea industriei, mica infracționalitate, prestigiu negativ

3. DETERMINANȚI ȘI FACTORI AI SĂRĂCIEI

De-a lungul întregii perioade de tranziție, grupurile cu risc de sărăcie de consum au fost: țăranii, șomerii, lucrătorii pe cont propriu în sectoare neagricole, persoanele cu nivel redus de instruire (cu precădere cei care au absolvit cel mult

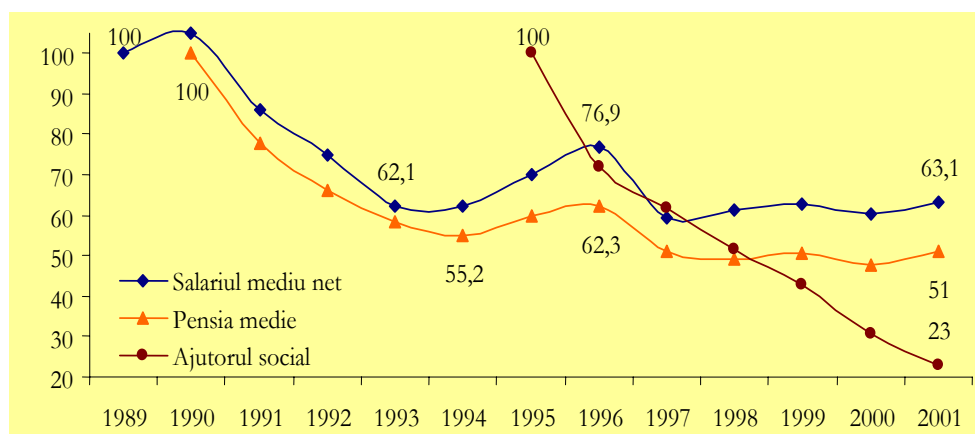
gimnaziul), gospodăriile cu cinci sau mai mulți membri, gospodăriile cu trei sau mai mulți copii, rezidenții mediului rural, Roma (țigani) și copiii (PNUD, 1999; Zamfir, 2001; Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001; Banca Mondială, 2003).

O primă observație: în anul 2002, persoanele din gospodăriile sărace, conduse de salariați sau pensionari, au reprezentat 76% din persoanele în sărăcie. Cu alte cuvinte, în România, nici statutul de salariat și nici cel de pensionar, în ciuda unui venit regulat, câștigat prin muncă, în sectorul formal al economiei, nu anulează riscul de a cădea în sărăcie. Principala explicație stă în scăderea valorilor reale atât a salariilor, cât și a pensiilor, precum și a tuturor prestațiilor sociale bănești. De reamintit:

- salariul minim a pornit de la un nivel de 65% din salariul mediu în 1989, a atins un nivel minim de 27% în 1999, după care a crescut la 35% în (martie) 2004, procent similar ce cel existent în celelalte economii în tranziție din Centrul și Estul Europei;
- în 2004, 30% din muncitori sunt angajați cu salariu minim;
- salariile reprezintă principala sursă de venit pentru mai puțin de un sfert din gospodăriile rurale. Nu doar că ponderea (și numărul) salariaților din mediul rural sunt mult mai reduse decât ale celor din mediul urban, dar aceștia au și salarii mai mici. În România, rezidenții orașelor mari primesc salarii mai bune decât cei din orașele mici și, mai ales, decât cei din sate și comune. De exemplu, doar prin mutarea dintr-un sat într-un oraș mic (15–50 mii locuitori), o persoană se poate aștepta la creșterea salariului cu 17%, respectiv cu 33% prin mutarea în București (Păuna și Păuna, 2003).

Graficul nr. 1

Dinamica valorii reale a salariului mediu net, pensiei medii și a ajutorului social

Sursa: Ilie, 2004. Date INS și MMSSE.

- povara fiscală (una dintre cele mai ridicate¹ din Europa), piața muncii rigidă și puternic segmentată, birocrăția și lipsa politicilor active de ocupare au condus la șomaj ascuns (care nu este vizibil în datele oficiale) și șomaj de lungă durată, rată ridicată a persoanelor descurajate, subocupare masivă și dezvoltarea sectorului informal. Așa cum arată diferite studii (CEROPE, 2004) în timp ce șomajul (inclusiv cel ascuns și șomajul de lungă durată) este o problemă predominant urbană, subocuparea în agricultură și ponderea ridicată a persoanelor descurajate să intre pe piața muncii (nu mai caută de lucru, deoarece cred că nu găsesc loc de muncă) sunt probleme predominant rurale;
- pensia de asigurări sociale (fără agricultori) are o valoare medie egală cu 49% din salariul mediu net;
- pensia medie pentru agricultori reprezintă doar 20% din pensia medie de asigurări sociale;
- cu excepția pensiilor, alocația pentru copil și ajutorul de șomaj sunt transferurile sociale cu cel mai mare impact de reducere a sărăciei;
- alocația pentru copil, deși indexată anual, în 2003 a atins doar un nivel de 5,6 EURO pe lună. În 2001, alocația pentru copil mai reprezenta doar 27% din valoarea corespunzătoare anului 1990;
- sistemul de ajutor de șomaj a fost generos până în 2002, când a fost reformat. În 1991 ajutorul de șomaj reprezenta 43% din salariul mediu net, diminuându-se la 31% în 2000. În ciuda trendului descrescător, în anul 2000, ajutorul de șomaj era mai mare decât salariul minim. În februarie 2002, sistemul de ajutor de șomaj a fost reformat, beneficiul fiind redus la 75% din salariul minim.

Totuși, studiile citate mai sus arată fără echivoc că atât salariații, cât și pensionarii au un risc de sărăcie de consum semnificativ mai redus decât toate celelalte categorii, cu excepția patronilor.

Modelele cauzale ale sărăciei din România, testate empiric, demonstrează că, dintr-un complex de factori testați (factori demografici, de ocupare, de venituri și cheltuieli, de locuire, patrimoniu și proprietăți, de educație și sănătate, de rețele sociale și factori comunitari), **ocuparea și educația** reprezintă factorii determinanți cei mai puternici. Cu alte cuvinte, cu cât o gospodărie are mai mulți membri ocupați, cu atât riscul ei de a cădea în sărăcie este mai redus. Cu cât mai educați sunt adulții dintr-o gospodărie, toate celelalte fiind egale, cu atât mai mic este riscul său de a fi în sărăcie. Rezultatul este valabil atât pentru sărăcia de consum, cât și pentru sărăcia extremă, multidimensională.

Dacă variabila referitoare la ocupația principalului aducător din gospodărie este ținută sub control, diferențele dintre mediul urban și mediul rural dispar.

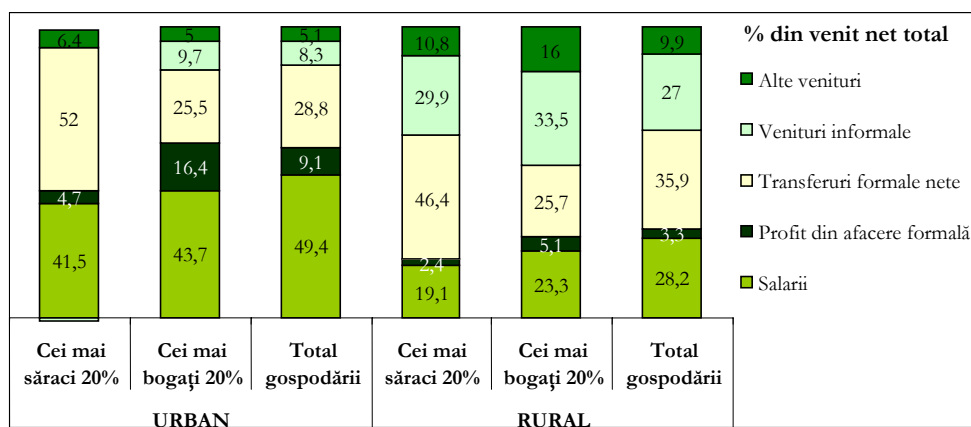
¹ „The total tax burden on labor for low wage earners in Romania currently stands at 45,2%, similar to Belgium, Germany, Sweden and Italy, while the European average is around 38% and in countries such as Ireland, Cyprus and Malta it is below 20%” (European Commission, 2003).

Cu alte cuvinte, gospodăriile de șomeri sau de lucrători pe cont propriu în agricultură au un consum comparabil, indiferent dacă sunt din mediul rural sau urban. Problema nu stă în diferențele de venit rural-urban pe categorii ocupaționale, ci din faptul că în mediul rural sunt supra-reprezentate statistic tocmai acele tipuri de ocupații cu risc major de sărăcie. Această discrepanță rural-urban este vizibilă atât la nivelul structurii veniturilor gospodăriilor, cât și la nivelul ocupațiilor.

- ponderea salariilor în venitul total al gospodăriei a scăzut continuu, de la 63% în 1989 (PNUD, 1998) la 49% în mediul urban, respectiv 28% în rural;
- ponderea salariilor în venitul total al gospodăriei este considerabil mai mică pentru săraci, prin comparație cu restul populației;
- transferurile formale reprezintă surse importante de venit, mai ales în mediul rural și mai ales pentru săraci;
- veniturile informale (din muncă în sectorul informal și din agricultura de subzistență) reprezintă în mediul rural o sursă de venit comparabilă, ca importanță, cu salariile. Bugetul gospodăriilor sărace din mediul rural sunt puternic dependente de veniturile informale.

Figura nr. 4

Structura veniturilor nete totale ale gospodăriilor pe categorii de consum și pe medii rezidențiale, 2002

Note: Transferurile formale nete includ prestațiile sociale și transferurile din surse formale (publice și private). Veniturile informale includ veniturile din muncă informală (neînregistrată oficial), veniturile din arendarea pământului și din agricultură de subzistență, cadouri și schimburi.

Sursa: *România: Evaluarea sărăciei*, Banca Mondială, 2003.

Marea majoritate a populației rurale declară transferurile sociale drept principala sursă de venit a gospodăriei. O jumătate dintre gospodăriile din mediul

rural declară pensiile drept cea mai importantă sursă de venit, doar 24% salariile și doar 7% veniturile bănești din producția agricolă (doar 4% vând peste jumătate din producția proprie). De altfel, doar 17% dintre gospodăriile rurale vând produse agricole.

Corelat, peste jumătate (52%) din populația rurală apreciază că actualele venituri ale gospodăriei „nu ajung nici pentru strictul necesar (alimente și cheltuielile casei)” și încă 38% declară că acestea „ajung doar pentru strictul necesar” (Pop, în EuroBarometru Rural, 2002) Aprecierile populației urbane sunt mai pozitive, ponderile corespunzătoare fiind de 39%, respectiv 35% (BOP, FSD 2002).

Din punct de vedere al ocupării, discrepanțele urban-rural sunt marcante. În 2003, salariații reprezentau în urban 92% din populația ocupată totală, în timp ce în mediul rural ponderea scădea la 33%. În schimb, populația ocupată din mediul rural era concentrată la nivelul categoriilor de lucrător pe cont propriu (38%) și de lucrător familial neremunerat (29%) în agricultură prin comparație cu 5%, respectiv 1,2% în mediul urban (INS, AMIGO, 2004).

Cercetările cu privire la caracteristicile socio-economice ale forței de muncă din agricultură arată că gospodăria agricolă familială tipică este compusă dintr-un fermier în vârstă, lucrător independent, ce are un nivel de educație sub medie, și membrii familiei sale, femei ce lucrează fără a fi plătite (OECD, 2000). În linii generale, în 2002, populația ocupată în agricultură ar putea fi împărțită în trei categorii: cei care sunt lucrători independenți cu normă întreagă (69,0%), cei care au o a doua slujbă cu jumătate de normă în agricultură (20%) și cei care lucrează cu jumătate de normă însă nu au o a doua slujbă, fiind în mare parte subocupați (CEROPE, 2004).

În timp ce economia orașelor și municipiilor este dominată de industrie și servicii, economia rurală este dominată de agricultură. Evoluțiile de după 1990 de pe piața muncii sunt nefavorabile în ambele medii de rezidență, pentru că, în mediul urban, se concentrează majoritatea locurilor de muncă distruse în industria prelucrătoare, iar în mediul rural se concentrează majoritatea locurilor de muncă nou-create în agricultură, care însă sunt locuri de muncă precare, dat fiind caracterul de subzistență a agriculturii din România. La momentul Recensământului 2002, cele mai multe persoane ocupate din mediul urban se regăseau în industria prelucrătoare (30,3%) și în comerț (14,5%), în timp ce în rural ponderea cea mai mare era în agricultură (58,2%), urmată de industria prelucrătoare (13,6%).

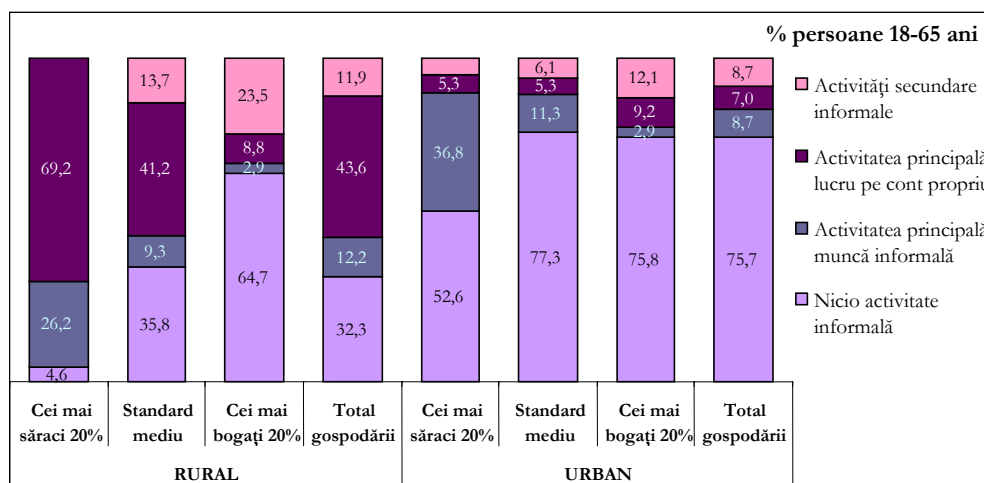
Ca strategie de supraviețuire la lipsa locurilor de muncă din sectorul formal al economiei și la fenomenul de erodare a veniturilor, majoritatea populației operează în sectorul informal. Principala strategie de supraviețuire este grădinăritul și producerea în gospodărie a unor alimente. În mediul rural, aproape toate gospodăriile își completează veniturile cu produse alimentare din producția proprie; procentul scade la 43% în mediul urban. În plus, gospodăriile mai tinere din mediul rural, care nu își acoperă nevoile cu ceea ce produc în gospodărie, lucrează cu ziua în agricultură, nu primesc salariu și nu au carte de muncă. Munca

în sectorul informal este răspândită și în mediul urban, dar aceasta este concentrată în sectoare neagricole.

Un studiu comparativ internațional (Stănculescu, 2004) arată că România deține cea mai ridicată pondere de persoane active în sectorul informal² (fie activitatea economică principală este în sectorul informal, fie persoanele desfășoară o activitate informală secundară), prin comparație atât cu țări europene dezvoltate (Olanda și Marea Britanie), cât și cu țări Central-Est Europene (Cehia, Bulgaria, Slovenia și Ungaria). Dincolo de diferențele cantitative, sunt de remarcat diferențele calitative. Munca informală în absența unui contract de muncă este caracterizată, în toate țările, de condiții de muncă precare, plată de nivel redus și nesigură, program de muncă prea lung sau prea scurt. Totuși, doar în România, munca informală este, predominant, muncă cu ziua, cu nivel redus de autonomie și cu nivel foarte scăzut de satisfacție. Doar în România, lucrul pe cont propriu este predominant în agricultură, fiind pus în relație fie cu „șomaj deghizat”, fie cu pensii și prestații sociale prea mici. Doar în România, pentru marea majoritate a gospodăriilor, sectorul informal reprezintă o nișă de supraviețuire și nu un spațiu de cumulare de capital.

Figura nr. 5

Participarea în sectorul informal pe categorii de consum și pe medii rezidențiale, 2001

Sursa: Stănculescu, 2004. Date: Baza de date HWF, 2001³.

² Studiul se referă doar la activități cu conținut legal, dar total sau parțial neînregistrate oficial.

³ *Households, Work and Flexibility* (HWF) este un proiect internațional coordonat de Claire Wallace (Institute for Advanced Studies, Viena) și finanțat de Comisia Europeană în cadrul Programului Cadru Cinci, contract nr. HPSE-1999-00030 (Wallace, 2003).

Numărul de pensionari aproape s-a dublat, astfel, în anul 2003, rata de dependență economică a fost de o persoană ocupată la 1,36 pensionari, față de un angajat la 0,43 pensionari în 1990. Deși descreșterea globală a populației active din România a dus la o scădere continuă a ratei de activitate, această rată (59,3%) în zonele rurale rămâne superioară în comparație cu rata de activitate la nivel național de 56% și mult mai mare față de cea din zona urbană, unde se înregistrează un procent de 53,2% (date din 2002). Rata mare de activitate din mediul rural nu indică însă o situație mai bună, din contră, este un efect al insuficienței veniturilor, în special a nivelului extrem de redus a pensiilor pentru agricultori. Astfel, populația rurală trebuie să lucreze până la vârste înaintate pentru a completa pensiile: 44% din populația cu vârste situate între 65 și 69 de ani, 37% din grupul de vârstă cuprins între 70 și 74 de ani și 22% din grupul de vârstă de peste 75 de ani practică agricultura de subzistență.

Nevoia de completare a veniturilor pentru persoanele vârstnice din mediul rural se combină cu faptul că majoritatea acestor persoane sunt femei văduve și duce la rezultatul pus în evidență în raportul BM (2003), și anume: deși sărăcia din România nu este feminizată (femeile nu au risc mai mare de sărăcie decât bărbații, când toate celelalte variabile sunt ținute sub control), în mediul rural, gospodăriile conduse de femei au risc semnificativ mai mare de sărăcie, prin comparație cu gospodăriile conduse de bărbați, tocmai datorită gospodăriilor de femei văduve, care trăiesc din pensii de urmaș sau din pensii de agricultor.

Al doilea factor determinant al sărăciei din România este educația. În această privință, datele relevă o discrepanță uriașă între cele două medii de rezidență, atât la nivelul întregii populații, cât și la nivelul generațiilor tinere. Deși comparația la nivelul vârstelor tinere arată că distanța rural-urban s-a diminuat, educația și învățământul rural sunt considerate încă probleme cheie, nu doar în relație cu politicile antisărăcie, ci chiar cu dezvoltarea durabilă a mediului rural și, implicit, a întregii societăți românești (MEC și ISE, 2002 sau Planul Național de Dezvoltare 2004–2006).

Tabelul nr. 2

Populația activă (ocupați și șomeri) totală și de 15–35 ani pe niveluri de educație și pe medii de rezidență, 2000

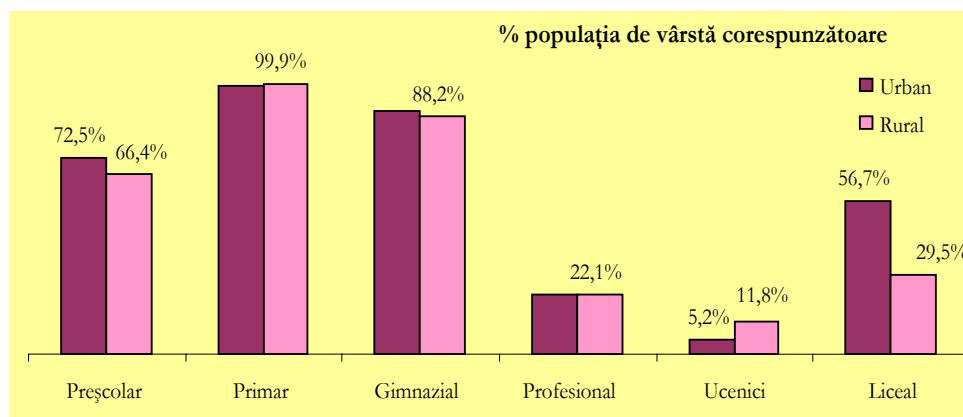
	Populație activă – Total		Populație activă 15-35 ani	
	Urban	Rural	Urban	Rural
Fără școală	0,4	2,8	0,4	0,8
Primar	2,0	21,4	1,5	5,1
Gimnazial	8,8	33,2	11,1	39,4
Profesional și ucenici*	28,6	25,4	20,4	25,4
Liceal	36,8	14,0	45,1	25,0
Postliceal, tehnic maiștri	7,4	1,4	6,0	1,4
Universitar	15,9	1,8	15,5	3,0

* La nivelul întregii populații, include și treapta I de liceu (clasele IX–X).

Sursa: INS, AMIGO, 2001, care include și ancheta asupra populației de 15–35 ani *Tranziția de la Școală la Muncă*.

Figura nr. 6

Rata brută de cuprindere școlară, populație 3–19 ani, pe medii de rezidență și niveluri de instruire, 2002

Sursa: MEC, 2003. Date: INS, 2003.

De altfel, educația și ocuparea sunt puternic corelate. Un nivel ridicat de instruire asigură individului accesul și obținerea unei poziții bune pe piața muncii, de unde un venit bun, regulat și sigur, care asigură protecție împotriva sărăciei de consum. În plus, un venit ridicat asigură atât posibilitatea de economisire, cât și accesul la credite, de unde acces la piața locuințelor, securitatea acestora și deci protecție față de sărăcia extremă, multidimensională.

Tabelul nr. 3

Dinamica sărăciei totale de consum pe persoane calificate/necalificate și pe medii de rezidență, 1996–2001 (Vezi și Anexa 1)

	1996	1999	2001
URBAN			
Persoane calificate	5,12	10,59	8,71
Persoane necalificate	19,27	33,91	29,67
RURAL			
Persoane calificate	16,31	30,39	24,07
Persoane necalificate	31,84	49,72	48,38

Sursa: CASE, 2004. Date INS, AIG, ABF, 1996–2001.

La extrema opusă, sunt persoanele fără școală (majoritar, persoane în vârstă) și persoanele cu educație cel mult gimnazială, care nu asigură vreo calificare. În cazul acestora, oferta de locuri de muncă este foarte limitată, locurile de muncă sunt nesigure și prost plătite, în cele mai multe cazuri sub salariul minim și fără

contract de muncă. Cazul limită este cel al romilor (din urban și din rural), precum și cel al rezidenților din zonele intra-urbane sărace (vezi capitolul 3), cu un deficit masiv de educație (Zamfir și Preda, coord., 2002 și Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004).

- analfabetismul, în rândul populației de romi, este extrem de ridicat: 18% din bărbații adulți și 28% din femeile adulte nu știu să citească. Doar 5% dintre romii adulți au absolvit liceul sau un nivel superior de pregătire. Doar în jur de o jumătate dintre romii de 7–18 ani merg la școală. Prin urmare, nivelul de calificare este extrem de redus, mai ales că o mare parte din meseriile tradiționale au dispărut, fiind puternic descurajate de politica promovată înainte de 1990. În consecință, romii au rate extreme de sărăcie de consum și sunt suprareprezențați printre locuitorii zonelor sărace atât rurale, cât și urbane descrise în capitolul 3;
- persoanele adulte de peste 20 ani, aflate în sărăcie extremă, multidimensională, din orașe, sunt, în jur de o treime, lipsite de instruire sau au cel mult patru clase și încă 26% au absolvit doar gimnaziul. Per total, 20% din rezidenții zonelor intraurbane sărace au cel mult școala primară și încă 22% au doar gimnaziul. Spre comparație, la nivelul populației urbane de 20 de ani și peste, 9% au cel mult școală primară și încă 19% au absolvit doar gimnaziul.

În încheiere, pe coordonatele diferențierii urban-rural cu privire la vulnerabilitate și risc de cădere în sărăcie, cazul României este similar țărilor europene (Mingione, 1996), și anume:

1. deși sărăcia de consum este mai extinsă în sate, sărăcia economică devine acută și se extinde asupra celorlalte sfere ale vieții cu viteză mai mare în orașe decât în sate, pentru că în sate lipsa veniturilor monetare este parțial compensată de produsele obținute în gospodărie, iar standardul comunității este mai modest și costul general al vieții este mai redus;
2. transformările economice și demografice sunt mult mai accentuate în mediul urban. Majoritatea populației din mediul urban era ocupată în industrie sau servicii, prin urmare este mai puternic afectată de închiderea întreprinderilor și reforma economică, neavând la dispoziție nișa agriculturii de subzistență precum în mediul rural;
3. rețelele de rudenie și solidaritatea comunității este mai puternică în sate. Familiile din orașe, lipsite de rude la țară care să le sprijine găsesc mai greu susținere și suport comunitar în spațiul urban și nu au acces la nișa agriculturii de subzistență;
4. sursele majore de risc sunt puternic diferențiate pe medii. Dacă în mediul rural principalele surse de risc sunt cele naturale care pun în pericol recolta și munca gospodăriei pe un an întreg, vulnerabilitatea specifică orașelor este legată de asigurarea locuinței. Riscul de a pierde locuința, de a fi evacuat sau de a nu putea obține o locuință pentru tineri este mult mai

mare în orașe decât în mediul rural, unde oamenii prin forțe proprii, cu cunoștințe de tip tradițional și cu materiale ieftine (de ex. chirpici, paiantă, lemn) își construiesc o casă.

4. CONCENTRAREA TERITORIALĂ A SĂRĂCIEI

Aproape jumătate din populația României, mai exact 47%, trăiește în mediul rural (Recensământul Populației din 2002, INS), ceea ce diferențiază țara noastră atât de țările CEE în tranziție (excepție Polonia), cât și de țările Uniunii Europene, în care populația rurală reprezintă sub 20%.

Problema rurală și problema sărăciei rurale constituie reale provocări. Majoritatea studiilor economice și sociologice recente, dar și planurile de dezvoltare spațială elaborate la nivelul județelor, precum și documentele oficiale (spre exemplu, Planul Național de Dezvoltare 2004–2006) pun în discuție discrepanța majoră între zonele urbane și cele rurale. Un județ sau o regiune este cu atât mai sărac(ă) cu cât județul sau regiunea respectivă are o pondere mai ridicată a populației rurale.

După 1989, în contextul schimbărilor structurale, diferențele dintre mediul urban și mediul rural s-au adâncit, zonele rurale fiind dezavantajate, în ceea ce privește infrastructura, utilitățile publice și confortul locuinței, precum și accesul la serviciile de educație și sănătate.

Rețeaua de **drumuri** actuală deservește numai 3/5 din populația rurală. Numai jumătate dintre comune au acces direct la rețeaua principală de transport rutier. În 2001, drumurile județene și comunale reprezentau 4/5 din totalul rețelelor de drumuri naționale, iar dintre acestea doar 60%, respectiv 8% erau modernizate. Mai mult, aproximativ 25% dintre drumurile comunale nu pot fi folosite în condiții meteorologice nefavorabile. La starea deplorabilă a drumurilor, în multe zone se adaugă absența unui serviciu adecvat de transport, fapt ce afectează negativ accesul populației rurale la servicii de educație și de sănătate, precum și la piețele urbane.

Doar 17% din satele din România sunt conectate la **rețelele de distribuție a apei** și doar în jur de 8% gospodăriile rurale au locuințe dotate cu apă curentă. Spre deosebire, toate municipiile și orașele sunt echipate cu sisteme de producție și distribuție a apei potabile și peste 85% din locuințele urbane sunt dotate cu apă curentă. O prăpastie similară se observă și referitor la sistemul de canalizare: 4% din gospodăriile rurale prin comparație cu 84% gospodăriile urbane (INS, ACOVI, 2001). În realitate, în multe sate, problema principală nu este lipsa apei curente, ci aprovizionarea cu apă și calitatea redusă a apei disponibile. Conform Planului Național pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală, capacitatea rețelei de furnizare de apă potabilă din mediul rural este departe de a acoperi necesarul de apă din locuințele rurale, fără a pune la socoteală cererea posibilă în cazul în care în zonele rurale se vor dezvolta activități industriale. Lipsa de dotări de bază mărește gradul

de expunere a populației rurale la boli infecțioase și, în același timp, reprezintă un factor de poluare și daune pentru mediul înconjurător. La rândul lor, acești factori duc la scăderea calității vieții și la risc de sărăcire ca urmare a unor dezastre naturale (spre exemplu, în urma inundațiilor).

Mediul rural este serios deprivat și cu privire la **infrastructura și instituțiile care facilitează participarea socială**. Excluziunea socială, în definiția sa europeană, înseamnă și lipsă de conectare la sistemele de comunicare și informare, care fac legătura între indivizi, dar și între indivizi și colectivitate. În acest sens, sunt discutate teme precum integrarea bancară (și accesul la credite), investițiile, asigurările, mass-media, telefonica, instituțiile culturale. În mediul rural românesc, infrastructura financiar-bancară ca și infrastructura culturală (teatre, muzee, cinema) sunt sub-dezvoltate, gradul de integrare monetară este foarte redus, iar utilizarea instrumentelor de asigurare este și ea deficitară (doar 6% dintre gospodăriile rurale care au pământ și-au asigurat în 2002 producția agricolă) (EuroBarometrul Rural, 2002).

„Afacerile din mediul rural sunt în general percepute de sistemul bancar drept clienți cu risc înalt și în consecință acestea sunt confruntate cu cereri suplimentare de garanții și costuri financiare superioare pentru împrumuturi. De asemenea există o tendință a sectorului bancar de reducere a activității în mediul rural datorită profitabilității scăzute. Aceste probleme agravează situația financiară a operatorilor și în consecință îngreunează dezvoltarea economică în mediul rural” (CEROPE, 2004).

Mai puțin de jumătate dintre comune (43%) dispun de servicii de telefonie. Doar 18% dintre gospodării au abonamente telefonice prin comparație cu 66% în mediul urban (INS, ACOVI, 2001). Dezvoltarea spectaculoasă a telefoniei mobile compensează doar parțial rata scăzută de penetrare a telefoniei fixe din mediul rural, majoritatea zonelor fără acoperire fiind zone rurale izolate.

Deși indicatorii obiectivi descriu mediul rural drept un spațiu al deprivării materiale și instituționale, percepția populației rurale este mai degrabă pozitivă. Mai mult de două treimi din populația rurală de peste 18 ani este mulțumită sau foarte mulțumită de serviciile oferite de poșta locală, școală, dispensar și primărie. De asemenea, peste 60% sunt mulțumiți de calitatea apei în sat, mijloacele de transport public, posibilitățile de a cumpăra cele necesare din sat, precum și în ceea ce privește siguranța personală și a bunurilor (EuroBarometrul Rural, 2002). Din perspectiva populației, problemele prioritare în mediul rural sunt lipsa locurilor de muncă, starea drumurilor din sat, iluminatul public și curățenia.

Infrastructura modernă (apă curentă, canalizare etc.) este percepută drept problematică doar în satele dezvoltate, adică satele mari, centru administrativ de comună, situate în apropierea unui oraș sau drum european. În satele mici, periferice în cadrul comunei, mai ales dacă sunt și îmbătrânite, izolate, bazate pe agricultura de subzistență și caracterizate de o cultură de tip tradițional, doar elitele (preotul, cadrele didactice, întreprinzătorii locali) menționează nevoia de investiții

în infrastructură modernă. În astfel de sate, lista de probleme comunitare percepute de populație este lărgită cu absența instituțiilor medicale și farmaciilor, a mijloacelor de transport public și a serviciilor de telefonie.

Tabelul nr. 4

Deprivare materială și sărăcie comunitară – Disparități între gospodăriile sărace și non-sărace din mediul rural și mediul urban

	URBAN			RURAL		
	Sărace	Non-sărace	Total	Sărace	Non-sărace	Total
Gospodăriile din comunități (%)						
– fără unitate poștală	0	0	0	18	15	16
– fără servicii medicale	0	0	0	17	14	15
– fără farmacie	1	0	0	41	38	40
– cu drumuri foarte deteriorate	7	10	9	21	19	20
Gospodăriile (%)						
– fără baie	33	9	13	93	78	84
– fără toaletă	20	5	8	77	62	68
– fără sistem de furnizare a apei calde	36	11	15	95	80	86
– fără frigider	21	9	11	53	20	34
– fără mașină de spălat	54	22	28	84	54	67

Sursa: *România: Evaluarea sărăciei*, Banca Mondială, 2003, p. 10, 12. Sărăcia se referă la sărăcie de consum.

Deprivarea materială a gospodăriilor (din punct de vedere al utilităților și al bunurilor de folosință îndelungată) și sărăcia comunitară sunt specifice mediului rural. Ponderile de persoane deprivat material și sărăcia comunităților privind dotarea cu instituții sunt considerabil mai mari în mediul rural. Discrepanțele rural-urban sunt atât de accentuate, încât non-săracii din rural sunt mai deprivat decât săracii de consum din orașe (Tabelul nr. 4).

Totuși, dihotomia urban-rural nu trebuie fetișizată. Așa cum arată variate studii, atât mediul rural, cât și mediul urban din România sunt extrem de eterogene. Mai mult, diferențele urban-rural sunt inversate atunci când sunt comparate comunele/satele mari aflate în apropierea unui oraș dezvoltat sau lângă un drum european și orașele mici dependente de o singură întreprindere mare, actualmente restructurată sau închisă. În plus, indiferent de mediul de rezidență, discrepanțele regionale sunt considerabile.

Aproape jumătate (47%) din populația României trăiește în mediul rural. Din punct de vedere administrativ, mediul rural este format din 2 686 comune, care includ 12 713 sate (Recensământ 2002). Satele din România sunt puternic

diferențiate pe o serie de dimensiuni, dintre care principalele trei sunt: volumul⁴ populației, accesibilitatea (distanța față de un oraș sau de un drum european) și tipul administrativ al satului (centru de comună *versus* sat aparținător).

Tabelul nr. 5

Satele din România în funcție de mărime, accesibilitate și tip administrativ

Tipuri de sate	Sate		Populație	
	Număr	%	Număr	%
Medii sau mari, centru de comună, neizolate	2 196	17,3	4 463 718	43,7
Medii sau mari, periferice, neizolate	3 401	26,8	3 484 323	34,1
Mici, periferice, neizolate	4 788	37,7	1 128 353	11,0
Mici, periferice, izolate	1 303	10,2	263 426	2,6
Alte tipuri de sate	918	7,2	872 597	8,5
Înregistrate cu zero locuitori sau date lipsă	107	0,8	7.286	0,1
Total	12 713	100	10 219 703	100

Note: sate mici – 1–500 locuitori; sate periferice – sate aparținătoare, care nu sunt centru administrativ de comună; sate izolate – distanța la cel mai apropiat oraș de 32 km sau mai mult.

Date: *Recensământul Populației și Locuințelor*, 1992 și 2002, INS.

Aproape toate (92%) comunele din România includ un sat centru de comună și unul sau mai multe sate aparținătoare (sau „periferice” cum sunt denumite în literatura sociologică). Populația rurală a țării se împarte aproape egal între satele-centru și satele periferice. În timp ce satele centru concentrează resursele administrative și instituționale (primăria, poliția, poșta, dispensarul, școala coordonatoare, căminul cultural), majoritatea satelor aparținătoare dispun doar de o biserică și o școală elementară. Discrepanțele de dotare cu infrastructură fizică sunt, de asemenea, marcante, majoritatea satelor aparținătoare având doar drumuri nemodernizate, fiind lipsite de sistem de telefonie sau de apă curentă.

În mediul rural, sărăcia de consum este teritorial concentrată la nivelul anumitor sate/comune cu caracteristici specifice, căci cel mai probabil găsim „oameni săraci în comunități sărace și nu oameni săraci în comunități bogate” (Sandu, 2003). Acest fapt

⁴ Peste 6 300 de sate din România sunt sate mici, cu mai puțin de 500 de locuitori (mărimea medie a satelor este de 810 locuitori) și acoperă aproape 15% din populația rurală totală. La extrema opusă, aproximativ 1 100 de sate mari (cu peste 2 000 de locuitori) acoperă peste 35% din populația rurală (Recensământ 2002).

Ca regulă generală, satele mici tind să fie izolate sau situate la mare distanță de orașe (peste 30 km), satele mari tind să fie în vecinătatea unor orașe, în timp ce satele mijlocii sunt majoritar plasate la distanță medie (21 km) față de orașe. De asemenea, satele mici sunt majoritar (96%) sate aparținătoare, în timp ce satele mari sunt predominant (79%) sate centru de comună.

este analizat și dovedit de o serie de studii – hărți ale sărăciei comunitare realizate atât pe baza indicatorilor socio-economici la nivel de comună și sat (Sandu 1998, 1999, 2000a, PNUD 1999, INS și INCE, 1999), cât și pe baza ratelor de sărăcie de consum determinate la nivelul gospodăriilor și persoanelor (CASPIIS, 2004).

Gospodăriile și persoane sărace se găsesc în aproape toate satele/comunele. Totuși, satele/comunele care cu cea mai mare probabilitate concentrează sărăcia (atât sărăcia comunitară, cât și ponderi relativ ridicate de gospodării/persoane sărace din punct de vedere al consumului), sunt de dimensiuni reduse, situate la mari distanțe de oraș sau drumuri europene și cu sector neagrícola subdezvoltat. În plus, sărăcia rurală are un caracter periferic, adică comunele sărace sunt grupate mai ales de-a lungul granițelor țării și județelor, iar satele sărace sunt periferice în cadrul comunei din care fac parte. Astfel, în România, politica neechilibrată și distribuția distorsionată a resurselor administrative și bugetare⁵ constituie, de asemenea, cauze ale sărăciei rurale.

Figura nr. 7

Nivelul de dezvoltare/sărăcie pe tipuri de sate

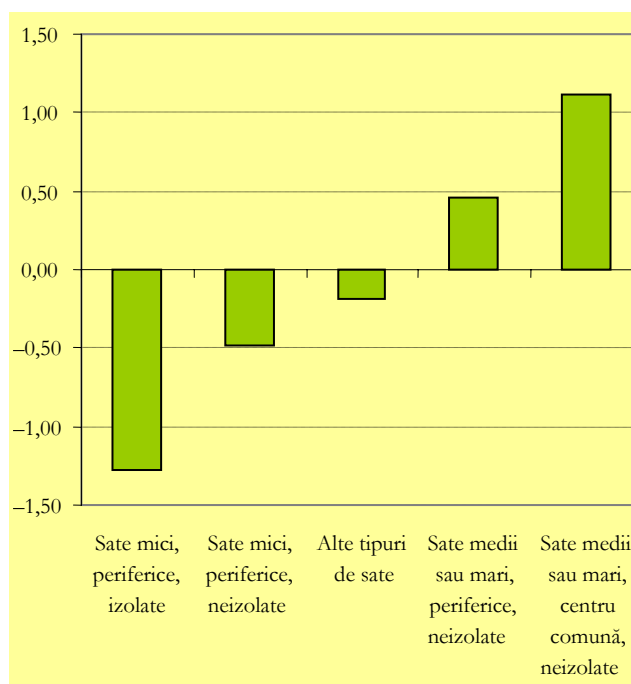

Figura nr. 7 reprezintă scorurile medii ale indicelui de dezvoltare/sărăcie comunitară rurală (Sandu în RDU, PNUD, 2004) pe tipurile de sate.

⁵ Ne referim atât la distribuția resurselor de la nivel județean la nivel de comună, cât și la modul în care consiliile locale distribuie resursele între diferitele sate ale unei comune.

Indicele de dezvoltare/sărăcie comunitară rurală (DEVSAT02) reprezintă scorul factorial a patru indici privind: 1) capitalul uman al satului (stocul de educație, salariați la o mie locuitori, proporția persoanelor ocupate în agricultură); 2) capitalul biologic al satului (număr locuitori, ponderea populației satului în populație comună, proporția populației în vârstă de muncă); 3) dezvoltarea fondului locativ (pondere locuințe cu apă curentă, pondere locuințe cu canalizare, suprafața locuibilă pe locuință); 4) grad de izolare a satului (tipul administrativ al satului și distanța până la cel mai apropiat oraș). Datele sunt conforme cu Recensământul 2002.

Diferențele regionale sunt marcante. Spre exemplu, ratele de sărăcie de consum ale gospodăriilor rurale variază în regiunea Vest a țării între 12% și 87%. Totuși, majoritatea satelor și comunelor sărace din România se concentrează în regiunile Nord-Est, Sud-Est și Sud-Vest, cu rate totale de sărăcie rurală de 48%, 45%, respectiv 42% (CASPI, 2004).

Satele mici sunt în același timp caracterizate de sărăcie comunitară și de sărăcie de consum a unei părți importante din populație. Zone de concentrare a sărăciei se găsesc însă și în satele mari și bogate, mai ales dacă acestea se află în imediata vecinătate a unor orașe (Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004). Zonele din satele mari și dezvoltate, care concentrează gospodării sărace (o parte chiar în sărăcie extremă, multidimensională), se suprapun cu două tipuri de comunități, demarcate printr-un criteriu al alterității: comunitățile de romi (*altă* etnie decât cea majoritară) și comunitățile de *venetici* (*alt* loc de naștere decât în sat).

Zonele locuite de comunitățile de romi sunt de obicei denumite „țigănie” și sunt situate la periferia satelor. Zonele de venetici sunt foste comunități muncitorești formate majoritar din persoane venite în sat înainte de 1989, pentru că orașele erau închise migranților. Aceștia s-au așezat în blocurile construite în anii 1980 sau în cartiere compacte de case/barăci și au lucrat fie la cooperativa din sat, fie în întreprinderile din oraș. După 1990, au rămas în sat, dar au pierdut locurile de muncă și nici nu au primit pământ, ceea ce explică decăderea lor în sărăcie. În aceste două tipuri de zone din satele mari, dezvoltate și aproape de oraș, 55% din persoane au un consum sub pragul alimentar de sărăcie; 70% din rezidenții acestor zone sunt în situație de sărăcie de consum. Mai grav, 20% din rezidenți nu au nici locuința în proprietate și nici bunuri de folosință îndelungată, trăiesc mizerabil în sărăcie extremă.

Sărăcia din zonele sărace rurale și din satele mici, periferice și sărace, este în primul rând expresia sărăcirii locuitorilor vechi și de-abia în al doilea rând rezultatul atragerii săracilor din alte zone sau localități. Ponderea săracilor care au venit sau au revenit în aceste sate după 1990 este mică. Totuși mai ales zonele sărace din satele mari și dezvoltate joacă rolul de spațiu de retragere a săracilor rămași fără oportunități în orașele învecinate.

Să ne îndreptăm acum atenția spre mediul urban. Și acesta este eterogen, dat fiind modul în care a fost constituită (prin decizii pur administrative⁶) rețeaua de localități urbane înainte de 1990, dar și datorită schimbărilor de dată recentă, determinate de transformările din economia națională.

Tabelul nr. 6

Populația urbană la Recensăminte: 1930, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992 și 2002

	1930	1948	1956	1966	1977	1992	2002
Populația urbană – total	2 865 027	3 486 995	4 746 672	6 743 887	9 395 729	12 391 819	11 629 787
Număr de orașe și municipii	142	152	171	236	236	260	265
Dimensiune medie a orașelor	20 176	22 941	27 758	28 576	39 812	47 661	43 886
Noi orașe – număr		10	33	65	0	24	5
Noi orașe – populație		61 195	293 414	521 994	0	262 776	35 027
Noi orașe – dimensiune medie		6 120	8 891	8 031		10 949	7 005

Note: În 2002 au fost declarate în total 8 noi orașe, 5 înainte de Recensământ (martie 2002) și 3 după acesta. În anii 2003 și 2004 au mai fost declarate 9, respectiv 37 noi orașe. În prezent, numărul orașelor depășește 300.

Sursa: Berevoescu, 2003 și Recensământul Populației și Locuințelor, 2002, Fișele Localităților, INS, 2003, Anuarul statistic, INS, 2003, Legi de aprobare a Statutului de Oraș.

Principalele axe de diferențiere a orașelor din România sunt mărimea populației și tipul de economie locală. Orașele mici, sub 30 de mii de locuitori, sunt cele care concentrează sărăcia comunitară, în principal datorită infrastructurii fizice subdezvoltate (vezi Tabelul nr. 6). În plus, din cauza dependenței de o singură întreprindere și/sau subdezvoltarea sectorului privat la nivel local, orașele mici sunt cele mai vulnerabile la restructurările din economie și au fost cel mai grav afectate de reformele implementate până în prezent.

Conform datelor din Fișa Localității 2002 (INS), 194 de orașe din România au o populație de 1 760–30 000 locuitori; 167 sunt declarate *orașe* și 27 sunt *municipii*. În funcție de profilul economiei locale, orașele mici se distribuie în patru categorii, înalt diferențiate din punct de vedere al infrastructurii și condițiilor de viață. Astfel, 95 de orașe mici sunt (mono⁷) industriale, adică au (una) mai multe

⁶ Multe dintre orașe, cu precădere cele mici, sub 30 000 de locuitori, nu îndeplinesc standardele de echipare și dotare minimală a orașelor și municipiilor recomandate prin lege (Legea 351/2001). Pentru detalii, a se vedea studiile de fundamentare ale proiectului de lege, elaborate de INCD-Urbanproiect.

⁷ Sunt considerate orașe monoindustriale orașele care au un angajator (firmă) principal, ce concentrează peste o treime din salariații din localitate. Conform Datelor din Fișa Întreprinderilor 2002 (INS), ponderea salariaților din principala firmă locală variază în orașe și municipii între 5% și 90% cu o medie de 31%; Valoarea 31% reprezintă și limita inferioară a quintilei a 4-a.

întreprinderi industriale care concentrează majoritatea salariaților din localitate. A doua categorie de orașe, cu nivel relativ ridicat de dezvoltare, include 29 de orașe, care au o economie locală diversificată sau în care turismul este bine reprezentat⁸. Ultimele două categorii de orașe mici sunt în cea mai grea situație. Cele două categorii de orașe mici caracterizate de sărăcie comunitară și afectate puternic de restructurările din industrie și de închiderea fostelor întreprinderi de stat din agricultură sunt:

- orașele în declin, actualmente dependente de agricultură (23 de orașe, care în total, au peste 176 de mii de locuitori), în care principalul angajator este o firmă cu profil agricol și/sau în care ponderea populației în agricultură este ridicată prin comparație cu celelalte orașe mici. Pe lângă orașele agricole, această categorie include orașe care au fost monoindustriale, dar fosta întreprindere de stat a fost închisă (spre exemplu, orașul Nucet, județul Bihor). În 2002, în orașele în declin, dependente de agricultură, doar 152 de salariați corespundeau la 1 000 locuitori, doar jumătate din populația în vârstă de muncă (15–64 ani) era economic activă, iar rata medie a șomajului era de aproximativ 20%;
- orașele (mono)industriale în declin (47 de orașe care includ peste 550 000 de locuitori) sunt orașe în care principalul angajator este o firmă industrială care însă a fost drastic restructurată și, prin urmare, rata de ocupare a populației în vârstă de muncă este de cel mult 35%⁹. În 2002, în aceste orașe, la mia de locuitori reveneau în medie doar 200 de salariați, rata de șomaj atinge o valoare medie de 18%, iar din populația de vârstă activă, doar 55% participă la activitatea economică.

Diferența majoră între cele două tipuri de orașe în declin constă în profilul dominant al economiei locale încă funcționale. Oricum, chiar dacă, la nivelul economiei formale, în primele predomină agricultura, iar în cele din ultima categorie profilul dominant este încă unul industrial, la nivelul gospodăriilor populației, agricultura de subsistență este o strategie de supraviețuire la fel de larg răspândită. Astfel, în orașele în declin dependente de agricultură ponderea populației de 15–64 ani, care se declară ocupată în agricultură este în medie 26%, în orașele industriale în declin valoarea scade la 20%, rămânând însă considerabil mai mare decât 12% la nivelul tuturor orașelor mici sau 6% în cazul orașelor mici relativ dezvoltate.

⁸ Firmele de turism reprezintă mai mult de 30% din numărul total de firme locale altele decât în comerț. Date din Fișa Întreprinderilor 2002 (INS).

⁹ Datele din Recensământul Populației 2002 arată că, în orașele mici, rata de ocupare a populației de 15–64 ani variază între 26% și 68%, cu o valoare medie de 40%. Doar o cincime dintre orașele mici au rata de ocupare cel mult egală cu 35%.

CONCLUZII

Studiul nostru și-a propus să abordeze sărăcia din perspectiva dihotomiei urban-rural, prezentând principalele caracteristici ale sărăciei în cele două medii de rezidență și accentuând tipurile, dimensiunile și factorii sărăciei în funcție de acest criteriu. De asemenea, este analizat cadrul legislativ în domeniul asistenței și protecției sociale, funcționarea instituțiilor cu atribuții în acest domeniu, precum și efectele strategiilor anti-sărăcie asupra grupurilor sociale afectate de acest fenomen.

- Pentru societatea românească, problemele cheie sunt sărăcia de consum din mediul rural și sărăcia extremă, multi-dimensională din mediul urban.
- Dacă din perspectiva consumului, sărăcia rurală este principala problemă a sărăciei în România, din perspectiva „noii sărăcii”, profunde, cronice, multidimensionale, aceasta o reprezintă sărăcia urbană.
- Dacă sărăcia de consum este în descreștere, ca urmare a creșterii economice, „noua sărăcie” este în plin proces de dezvoltare, ca urmare a creșterii inegalității și a slăbirii coeziunii sociale.
- Dacă sărăcia de consum afectează milioane de cetățeni români, „noua sărăcie” este specifică în prezent pentru câteva sute de mii de locuitori din mediul urban afectați de această formă de sărăcie.
- Sărăcia extremă din România este concentrată în mediul urban, la nivelul tinerilor, copiilor și este în strânsă relație cu fenomenul persoanelor fără locuință, cu schimbările de pe piața muncii (șomaj) și cu forme de dezorganizare socială. În mediul rural, acest tip de sărăcie este doar marginal, problema cheie a mediului rural fiind sărăcia de tip tradițional, asociată cu nivelul redus de modernizare și cu viața economică dominată de agricultură.
- Analiza predictorilor riscului de sărăcie arată că, atât pentru sărăcia de consum, cât și pentru sărăcia extremă multidimensională, principalii factori determinanți îi constituie **ocuparea și educația**.
- În afara acestor doi factori, mediul rural este dezavantajat și în ceea ce privește *infrastructura fizică, utilitățile publice, condițiile de locuit și accesul la serviciile sociale fundamentale*, ceea ce a condus în ultimii 14 ani la o adâncire a diferențelor dintre cele două medii de rezidență. La schimbările structurale din ultimii ani se adaugă și *distribuirea neechilibrată a resurselor administrative și bugetare*, care constituie o altă cauză majoră a sărăciei rurale.

Pe baza argumentelor prezentate în acest studiu, în România, sărăcia, atât la nivelul comunităților și la nivelul gospodăriilor, *este concentrată teritorial*.

- Sărăcia de consum și sărăcia comunitară predomină în mediul rural, dar ...
- mediul rural este înalt diferențiat;
- satele mici, periferice în cadrul comunei, izolate (departe de orașe, de un drum european, de capitala de județ) sunt considerabil mai sărace decât

- satele mari, centrul administrativ de comună, mai ales dacă se află în vecinătatea unui oraș sau drum european;
- în satele mari dezvoltate sunt în proces de formare zone de concentrare a gospodăriilor în sărăcie, și anume zonele de romi și zonele de *venetici*;
 - sărăcia de consum și sărăcia comunitară au dimensiuni reduse în mediul urban, dar ...
 - orașele mici, cu cel mult 30 de mii de locuitori, mai ales cele în declin, sunt considerabil mai sărace decât celelalte orașe și chiar decât unele comunele mari dezvoltate;
 - sărăcia extremă, definită multidimensional și asociată cu excluziunea socială, este specifică mediului urban. În toate tipurile de orașe sunt în proces de dezvoltare zone intraurbane sărace, caracterizate de sărăcie comunitară mai accentuată decât cea rurală și de sărăcie extremă a gospodăriilor rezidente.

RECOMANDĂRI

Creșterea economică în România reprezintă o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru resorbția sărăciei în România. În funcție de mediul de rezidență și de specificul zonelor sărace, strategiile antisărăcie trebuie să conțină un set specific de măsuri și politici de dezvoltare, care să fie adaptate contextului local căruia acestea se adresează. De aceea, întărirea capacității instituțiilor locale trebuie să constituie un punct central al politicilor de răspuns la problematica sărăciei.

Ocuparea și educația reprezintă factorii determinanți ai sărăciei, indiferent de mediul de rezidență sau de tipul de sărăcie. Ca atare, orice strategie antisărăcie trebuie să se concentreze pe dezvoltarea și diversificarea pieței forței de muncă, pe facilitarea accesului pe piața muncii a grupurilor defavorizate, precum și pe îmbunătățirea situației învățământului în România.

Dezvoltarea mediului rural nu poate fi realizată fără diversificarea economiei rurale și îmbunătățirea învățământului în acest mediu. Deși comparația la nivelul vârstelor tinere arată că distanța rural–urban s-a diminuat, educația și învățământul rural sunt considerate încă probleme cheie nu doar în relație cu politicile antisărăcie, ci chiar cu dezvoltarea durabilă a mediului rural. Învățământul rural se confruntă în continuare cu dificultăți majore legate de investiția în infrastructura fizică, numărul personalului didactic calificat, fluctuația cadrelor, accesul limitat la formarea profesională, precum și la programele de formare continuă a populației rurale.

Dacă, pentru sărăcia de consum au fost elaborate și implementate o serie de politici de răspuns, accentul principal fiind pus pe creșterea economică, pentru sărăcia extremă, multidimensională, asociată cu excluziunea socială, soluțiile nu sunt încă clare. Acest tip de sărăcie, caracteristic mediului urban, reprezintă o stare de deprivări multiple, care necesită intervenție din exterior. Și acest tip de sărăcie este influențat direct de lipsa unui loc de muncă și a unui venit stabil, la care se

adaugă însă problema lipsei de locuințe pentru orășenii cu venituri reduse, absența sau insuficiența locuințelor sociale și dezinteresul autorităților locale în această privință, problema costurilor utilităților publice, problema concentrării orășenilor celor mai săraci în zone segregate teritorial și social, precum și alți factori sociali și psihologici, care duc la degradarea constantă a calității vieții populației sărace din aceste zone din mediul urban.

Pentru că sărăcia este concentrată la nivelul anumitor de grupuri de populație și este concentrată teritorial, politicile și programele antisărăcie promovate la nivel național, oricât de bine țintite și de eficiente ar fi, nu pot rezolva problema, în absența unui suport consistent de programe și proiecte dezvoltate la nivel local. Asumarea sărăciei, ca problemă locală prioritară, de către autoritățile locale, este deci esențială. Nevoia de identificare la nivel local a grupurilor sărace, a grupurilor vulnerabile, a grupurilor defavorizate, precum și a zonelor de concentrare a sărăciei este primul pas de recunoaștere oficială și de dimensionare a problemei. Monitorizarea tuturor acestor grupuri și zone, dezvoltarea de politici municipale adaptate la condițiile locului, pe baza unor strategii locale antisărăcie, precum și dezvoltarea unor mecanisme de mobilizare a comunităților și resurselor locale, reprezintă singurele căi de acțiune, care ar putea mări ritmul de reducere a sărăciei într-un mod sustenabil.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. BEREVOESCU, IONICA, *Literature Review on Migration in Romania*, în *Romania: Rural-Urban Linkages Study*, Raport al Băncii Mondiale, București, 2003.
2. CHIRCĂ, CONSTANTIN și TEȘLIUC, EMIL (coord.), *De la sărăcie la dezvoltare rurală*, Banca Mondială și Institutul Național de Statistică, București, 1999.
3. MINGIONE, ENZO (ed.), *Urban Poverty and the Underclass. A Reader*, Blackwell, 1996.
4. PĂUNA, BIANCA și PĂUNA, CĂTĂLIN, *Determinanții câștigurilor salariale și discrepanțele salariale între bărbați și femei în România – o analiză microeconomică*, în Dăianu D. și Isărescu M. (coord.), *Noii economiști despre tranziția în România*, p. 479–510, București, Ed. Enciclopedică, 2003.
5. SANDU, DUMITRU, *Rural Community Poverty in Romania. Targets for Poverty Alleviation for the Romania Social Development Fund*, Raport al Băncii Mondiale (publicat și în „Sociologie Românească”, 4/1999, p. 117–138), București, 1998.
6. SANDU, DUMITRU (coord.) STĂNCULESCU, MANUELA, BEREVOESCU, IONICA și TUFIȘ, CLAUDIU, *The Villages of Romania: Development, Poverty and Social Capital. Updating Targeting for the Romanian Social Development Fund*, Raport al Băncii Mondiale, București, 1999a.
7. SANDU, DUMITRU, *Community and Regional Poverty in Rural Romania*, în „Romanian Journal of Sociology”, X, 1–2/1999, Ed. Academiei Române, București, 1999b.
8. SANDU, DUMITRU (coord.), STĂNCULESCU, MANUELA, ȘERBAN, MONICA, HOLT, SHARON și DOBRESCU, DANA, *Social Assessment for Rural Development Project. Social Needs and Actions in Romanian Villages*, Raport al Băncii Mondiale, București, 2000a.
9. STĂNCULESCU, MANUELA SOFIA și BEREVOESCU, IONICA (coord.), *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România 2001*, București, Ed. Nemira, 2004.

10. STĂNCULESCU, MANUELA SOFIA, *Working Conditions of Informal Workers: European Comparisons*, p. 169–199, în P. Adair și R. Neef (coord.), *Shadow Economies and Social Transformation in Romania*, Germania, Ed. LIT Verlag, 2004.
11. TEȘLIUC, CORNELIA, POP, LUCIAN și TEȘLIUC, EMIL, *Sărăcia și sistemul de protecție socială*, Iași, Ed. Polirom, 2001.
12. ZAMFIR, CĂTĂLIN (coord.), 1995, *Dimensiunile sărăciei*, București, Ed. Expert.
13. ZAMFIR, CĂTĂLIN (coord.), *Sărăcia în România*, ICCV și PNUD, București, 2001, <http://www.undp.ro/news.htm>.
14. ZAMFIR, CĂTĂLIN și PREDĂ, MARIAN (coord.), 2002, *Romii în România*, București, Ed. Expert.
15. WALLACE, CLAIRE (ed.), *HWF Research Report #3. HWF Survey*, HWF Research Consortium, Institute for Advanced Studies, Viena, 2003.

Rapoarte și documente oficiale

- Banca Mondială, Cavalcanti, *Public Expenditure Review – Romania*, București, 2000.
- Banca Mondială, *România: Studiu asupra furnizării serviciilor sociale locale*, Raport nr. 23492-RO, Unitatea Sectorului de Dezvoltare Umană, Regiunea Europei și Asiei Centrale, Banca Mondială, 2002.
- Banca Mondială, *Romania: Poverty Assessment. Volume II: Background Papers*, Raport nr. 26169-RO, Unitatea Sectorului de Dezvoltare Umană, Regiunea Europei și Asiei Centrale, Banca Mondială, 2003.
- CASE (Center for Social and Economic Research) și Banca Mondială, 2004, *Operationalising Pro-Poor Growth. Case of Romania*, Raport al Băncii Mondiale, Varșovia.
- CASPIS, Universitatea București, Institutul Național de Statistică, *Harta Sărăciei în România*, București, 2003 și 2004.
- CEROPE, Dumitru, Mihail, Diminescu, Dana, Lazea, Valentin, *Dezvoltarea Rurală și Reforma Agriculturii Românești*, București, 2004, www.cerope.ro.
- DFIF, MMSSF, Banca Mondială, MMSSF și Birks Sinclair & Associates Ltd., *Evaluation of the Implementation of the Minimum Income Guarantee (Law 416/2001)*, Assistance to Social Sector Development – Romania, CNTR 01 2921, București, 2004.
- Fundația pentru o Societate Deschisă și Delegația Comisiei Uniunii Europene, 2002, Stănculescu, Manuela Sofia, Berevoescu, Ionica, Pop, Lucian, Ciupagea, Constantin și Luca, Lucian, *Analiza rezultatelor – EuroBarometrul Rural*, București.
- Institutul Național de Statistică, Panduru, Filofteia, Porojan, Dumitru, Molnar, Maria, *Condițiile de viață ale populației din România*, București, 2001.
- Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și locuințelor*, 2002.
- Institutul Național de Statistică, *Forța de muncă în România. Ocupare și șomaj în anul 2000*, București, 2001.
- Institutul Național de Statistică, *Forța de muncă în România. Ocupare și șomaj în anul 2003*, București, 2004.
- Ministerul Integrării Europene, *Planul Național de Dezvoltare 2004–2006*, <http://www.mie.ro>.
- OECD, *Labour Market and Social Policies in Romania*, Paris, 2000.
- PNUD, Wagner Pavel, Chircă Constantin, Zamfir Cătălin, Molnar Maria, Pârciog Speranța (coord.), *Metode și Instrumente de Măsurare a Sărăciei*, Proiectul de Eliminare a Sărăciei, București, 1998.
- PNUD, Stănculescu Manuela Sofia (ed.), *Sărăcia în România 1995–1998*, Vol. I. Coordonate, dimensiuni și factori, Programul de Aleviere a Sărăciei, București, 1999.
- PNUD, *Raportul Național de Dezvoltare Umană*, București, 2004.

Baze date

- Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 2004, *Sărăcie urbană, sărăcie rurală*.
- Institutul Național de Statistică, 2002, *Fișa Localității* (Statistica Teritorial Administrativă).
- Institutul Național de Statistică, 2002, *Fișa Întreprinderilor*.

